

Reprezentace kovářské a zámečnické práce v pražských památkových stavbách

VĚRA VOKÁČOVÁ

Kovářské a zámečnické práce jsou neodmyslitelnou součástí architektury historické i moderní Prahy. Odrážejí slohové proměny nejen svými dekorativními prvky, nýbrž také technikou provedení, použitým materiálem a barevností (polychromie, zlacení nebo vlastní barva kovu) a mnohostí výskytu v jednotlivých slohových obdobích. Jsou především záležitostí funkční; zdobnost, i když rovněž podstatná, je u nich zpravidla až na druhém místě. Na jednotlivých stavbách stejně jako na celkové architektonické podobě města se podílejí prostřednictvím velkých i malých předmětů, jako jsou mříže (okenní, světlíkové, balkónové, vratové), zábradlí kašen, schodišť a mostů, dále ploty, kandelábry a závěsná ramena osvětlovadel nebo vývěsních štítů, lucerny, věžní makovice a kytky, kování dveří, vrat nebo oken, závěsy, přítuhy, klepadla, zámky, klíče a kliky, zástrčky, závory, hřeby, podložky. Patří sem i hřbitovní plastika a kříže, kovové části kamenných plastik a četné interiérové doplňky, osvětlovadla a kování nábytku.

Ve srovnání s jinými evropskými městy uchovaly pražské architektonické památky značný počet dokladů kovářské a zámečnické práce především z období baroka. Památky gotické a renesanční, pokud se dochovaly, zůstaly jen výjimečně na svém původním místě. Patří k nim gotický relikvíář na okovy sv. Klimenta z kaple svatováclavské, zhotovený podle návrhu Petra Parléře v roce 1375, průvleková, původně zlacená mřížka s motivem lva a orlice, sanktuář i dveře kaple svatováclavské, rudolfínská mříž v jižním věžním okně Svatovítského chrámu či bohatá renesanční ohrada královského mauzolea u Sv. Víta či mříž kašny z Malého rynečku – chceme-li zdůraznit ty nejdůležitější.¹ Mnoho z těchto památek, obvykle předměty drobnějších rozměrů jako klíče, zámky, kování, sanktuářová mřížová dvířka apod. se během času dostalo do muzejních sbírek, bohužel zřídka kdy je u nich zaznamenána provenience. Řada těchto prací je našim očím dosud utajena pod nánosem přestaveb a úprav a objevuje se buď náhodou nebo při restaurování či rekonstrukci architektonického objektu, jehož jsou součástí. Stav těchto památek z valné většiny volá po restaurátorském zásahu, neboť zub času, koroze, povětrnostní podmínky, tovární exhalace, výfukové plyny, ale často také snaha našich předků o okamžitou nápravu nejjednodušším způsobem, totiž neodborným nátěrem nevhodnými prostředky, vykonaly u řady kovářských a zámečnických prací ničivé dílo.

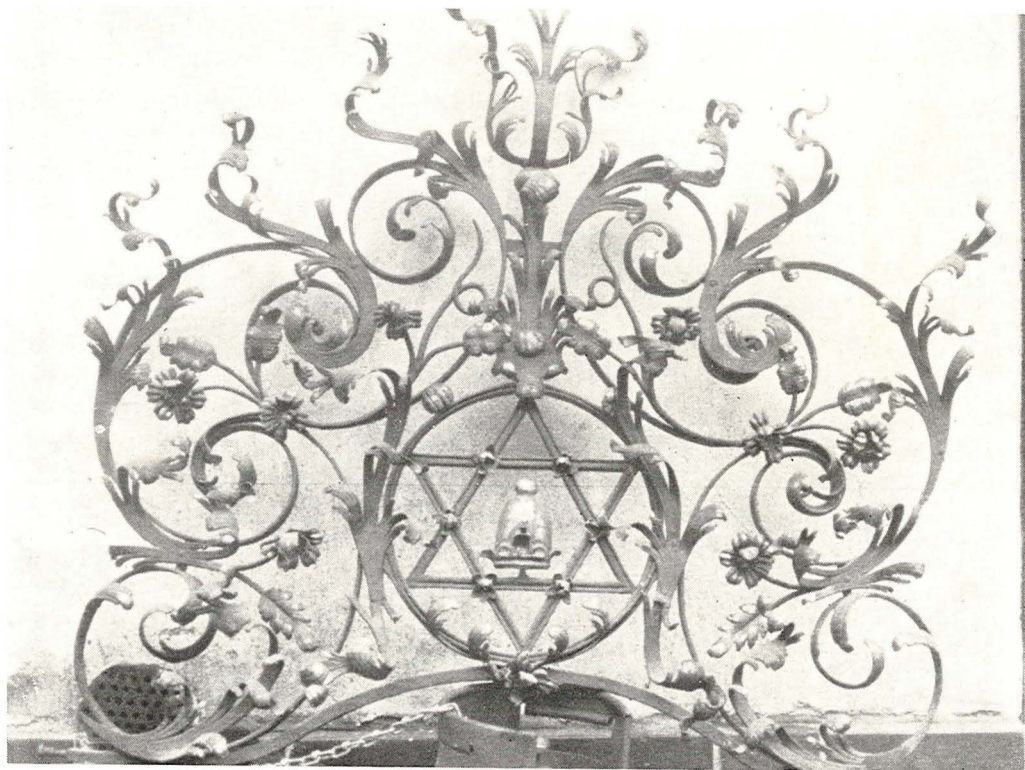
Největší podíl na zrestaurovaných památkách mají mistři Ústředí uměleckých řemesel, kteří za více než čtvrtstoletí svého působení vykazují úctyhodnou řadu zpravidla komplexních zásahů na památkách nejrůznějšího stáří i charakteru. Připomeňme stručně nejzávažnější z nich, jako je chrám sv. Mikuláše na Malé Straně, mříže kostela sv. Markéty v Břevnově, šestery dveře Vladislavského sálu, vstupní brána arcibiskupského paláce, hlavní vrata Sv. Mikuláše na Starém Městě, práce na Staroměstské radnici, Faustově domě či Sporckově paláci, ale také v Tylově a Smetanově divadle, Obecním domě, Prašné bráně a Jindřišské věži, kašna na Anenském náměstí a řada dalších.

Restaurátorské práce na pražských památkách jsou svěřovány také restaurátorům, evidovaným Českým fondem výtvarných umění, jimž jsou zadávány prostřednictvím Výtvarné služby Díla. Jejich činnost je sledována odbornou restaurátorskou komisí. Ačkoli těchto restaurátorů je jen nepočetná řádka, jejich přínos k záchraně pražských památek je významný.

Lubomír Čtverák k ní dosud přispěl zrestaurováním dvojích vrat a okenních mříží Klementina, vrat kostela Šimona a Judy na Františku, barokní mříže na Františku, mříže bývalé mincovny v Celetné ulici, mříže domu u sv. Michala v ulici Melantrichově; mezi jeho restaurátorské zásahy započtíme i litinové ozdoby, sloupy a mříže exteriéru Stavovského divadla, secesní dům od architekta Polívky na Národní třídě, barokní balkónové mříže Dienzenhoferovy Portheimky, měděné části Medvědí fontány na Smíchově a bohaté vybavení ministerstva obchodu ČSR na Staroměstském náměstí. O jeho citlivém a zodpovědném přístupu k restaurování historických památek svědčí jistě i skutečnost, že mu byla svěřena jedna z nejvýznamnějších renesančních památek, mříž Jiříka Schmidthammera kolem Colina královského náhrobku ve Svatovítském chrámu.

Dalším absolventem pražské Vysoké školy uměleckoprůmyslové, který se věnuje restaurování kovových, převážně však bronzových památek, je Lumír Klas. Ve výčtu jeho restaurátorských zásahů najdeme Zpívající fontánu, kovanou mříž zábradlí svatojánského náhrobku a ramena pod ampule, dále kovové součásti barokních plastik z Karlova mostu (berla sv. Augustina, orel z Ukřižování, reliéfy svatojánské plastiky a jejich kopie), pomník Karla IV. a mřížové zábradlí kolem něj, nebo práce drobnější, jako je klepadlo z malostranského paláce Smiřických či lucerna z paláce Šternberského.²

Karel Prokop, umělecký kovář s dlouholetou praxí v Ústředí uměleckých řemesel, restauruje převážně mříže. Byly to mříže ve Strahovském klášteře, chórové mříže z roku 1732 u kaple Valdštejnské a u Nostické kaple sv. Anny ve Svatovítském chrámu, mříže kolem náhrobků abatyše Mlady a Kunhuty, atributy a kříže v kostele sv. Jiří na Hradě, balkónová mříž a hodiny v Loretě, veliká renesanční mříž k sakristii v kostele sv. Tomáše; zmiňme se rovněž o morových sloupech na Malé Straně a na Hradčanském náměstí a konečně o kopii Kaňkovy mřížky u kapličky sv. Barbory v Loretánské ulici, realizované podle zachované kresby.

Detail kovářské práce z Pinkasovy synagogy. Restauroval Jan Řepka. Foto z archivu UPM

Jaromír Bruthans, rovněž odchovanec Ústředí uměleckých řemesel, pracuje v současné době na obnově pražských památek pro Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů. Na svém pracovním kontě má rokokovou mříž před Oranžerií v zahradě Hradu, kříže z chrámu sv. Mikuláše na Starém Městě, kříže z kostela sv. Jindřicha, mříže před svatojánským náhrobkem u Sv. Víta. Je mu rovněž svěřena práce na vstupních branách a mřížích barokního zámku v Tróji.

Jan Řepka pracuje na židovských památkách Starého Města; jsou to vrata židovského hřbitova z počátku 20. století, signovaná L. Schwarzem 1905, vratní mříž Španělské synagogy a portál Pinkasovy synagogy.

Současní sochaři a umělci řemeslníci však spolupracují na formování podoby hlavního města nejen ve smyslu restaurování nebo rekonstrukce památek, ale podle potřeby také na jejich doplňcích, pokud si toho vyžadují. Vznikají tak díla, která nejsou kopiemi nebo napodobeninami, ale citlivým dokoňováním historického objektu nebo architektonického komplexu. K nim patří například dvě interiérové mříže Památníku národního písemnictví podle architekta Jana Sokola, vybavení Domu dětí na Hradě podle návrhu architekta Josefa Hlavatého, jeho mříže vstupní brány, kašny a interiérů rekonstruovaného Anežského kláštera na Františku, reali-

zované Gustavem Semerákem, dále průvleková mříž se zlacenými detaily pro věžní ochoz Sv. Víta navržená architektem Studeným a realizovaná Jaromírem Bruthansem a konečně mříže dolního konce Jeleního příkopu podle návrhu inž. Viktora Procházky. Bruthans dokoňoval rovněž branku Strahovské zahrady a mříž do dvora Židovského muzea a rovněž funkční mříže oken Valdštejnské jízdárny, které si vyžádalo řešení stanice metra. Stanice Malostranská poskytla příležitost i jiným výtvarníkům a kovářům k vytvoření moderní kovové součásti historického exteriéru. Vojtěch Kobylka a Eduard Řepka vytvořili funkční mříž branky do zahrady, Jan Smrž velkou dělicí dekorativní mříž se zlacenými hudebními motivy. Závažným přínosem k řešení podobného úkolu je nepochybně jednoduchá, matematicky přesná velká mříž dvojích vrat, vkomponovaná do barokních bran vedoucích na Klárov a do Valdštejnské ulice, realizovaná kovářem Štefanem Botošem podle návrhu sochaře Zbyňka Runczika. Runczik se vědomě poučil na díle Victora Vasarelyho a současně dosáhl dojmu barokní iluzivní prostorovosti.

Příležitostí pro novodobé řešení kovaných doplňků památkových objektů poskytuje Praha současným výtvarníkům celou řadu. Zmíňme se alespoň ještě o pracích Karoliny Pirklové, realizovaných ve spolupráci s architektem Pavlem Pirklem: dveřní a okenní mříže pro Cibulku, mříž horního schodiště Vrtbovské zahrady, okenní mříže tzv. hájenky v oboře Hvězda, velká mřížová vrata rekonstruované stavby dnešního Art Centra ve Strašnicích, rozměrná dělicí mříž v kostele sv. Jiljí či mříže pro Dienzenhoferovu Ameriku – dnešní Dvořákovo muzeum.

Vraťme se však k restaurování existujících památek, jejichž citovaný, ovšem i neúplný výčet vypadá jistě úctyhodně. Nesrovnatelně větší část dokladů mistrovství kovářů a zámečníků uplynulých věků však na odborný zásah současných mistrů – restaurátorů teprve čeká.

Jiným problémem našeho tématu zůstává skutečnost, že doposud nebyl publikován soupis kovářských a zámečnických památek, a to nejen na území Prahy. S tím úzce souvisí další fakt, že ani dějiny českého kovářství a zámečnictví nebyly dosud zpracovány. Závažné solitéry, například kašny nebo rozměrné mříže, bývají sice podchyceny v soupisech památek nebo vzácně v monografiích významných architektonických objektů. Stačí však prolistovat nejen staré, ale i současné zásadní publikace například o barokním umění a architektuře, abychom zjistili téměř naprosté opomíjení byť i pouhého konstatování podílu kovářských a zámečnických prací, které jsou přece nedílnou součástí barokních staveb a architektonických celků. Spíše tyto památky zaujmou objektiv uměleckého fotografa nebo vzbudí bohužel pozornost neodpovědného soukromého sběratele.

Dosavadní malý zájem uměleckých historiků souvisí patrně s tím, že na rozdíl od jiných odvětví výtvarného umění jsou z valné většiny anonymními díly mistrů uplynulých staletí.

Cechovní zřízení kovářů zaznamenáváme na Starém Městě v roce 1418, na Novém Městě v roce 1524 a na Malé Straně, kde se kováři organizovali spolu s koláři

Detail okenní mříže z bývalého prelátského domu v Tomášské ulici, polovina 17. století, před restaurováním

a šlejiří až v roce 1577.³ Z kovářského cechu se vydělovali specialisti – zámečníci, kteří zhotovovali rovněž orloje a pušky, a dále cajkšmídi, kteří pracovali na rozměrných dílech. Díky Zikmundu Wintroví,⁴ který publikoval soupis kovářů a zámečníků, činných v Praze v letech 1526–1620, víme o početné skupině 207 jmen, z valné části českých. Winter nás seznamuje také s jménem dvorského kováře Erazima Hylgera (Hiligera), citovaného v roce 1554, po jehož smrti v roce 1568 slouží rodina pražského dvoru ještě v roce 1581. Jen výjimečně je však známo, na jakých pracích nebo pro jaké stavby tito kováři a zámečníci pracovali. K těmto výjimkám patří například zámečník Šťastný od Nové brány, který v roce 1562 dělal něco pro oboru ve Hvězdě, nebo Mates Handschuh, zvaný Hentzke, od roku 1558 usazený v Praze, který v roce 1560 pracoval pro svatovítskou oratoř a který je autorem mříže kolem zámecké studně v Pardubicích v roce 1561. Nejvíce je známo o druhém dvorském zámečníku Jiříku Schmidthammerovi, který v Praze pracoval na varhanách u Sv. Víta v roce 1560, v roce 1571 byl jmenován správcem hodin na Bílé věži a v roce 1573 zhotovil mříž kolem Colina královského mauzolea ve Svatovítském chrámu. Osazena však byla už po mistrově smrti až v roce 1589 po dokončení mauzolea.⁵ O německém

kováři Joštu Šmellerovi, který přišel do Prahy z Kaselu v roce 1592, máme rovněž několik údajů: prováděl nějakou zámečnickou práci pro Jana Kryštofa Krocína z Drahohejle a v roce 1601 vykoval velkou mříž do kostela Panny Marie na Louži.

Několik dalších jmen řemeslníků najdeme na pohřebních cechovních štítcích z let 1611, 1630 a 1654, uložených ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy.⁶ Na prvním štítku z roku 1611 najdeme rovněž jméno Šmellerovo.⁷

Z období baroka známe také jména několika mistrů, spojená s konkrétními pracemi nebo s konkrétní stavbou, jen vzácně: Nikels Spiner⁸ zhotovil dělicí mříž v kostele sv. Salvátora v letech 1656–1703. V letech 1718–1740 vytvářejí mříže pro břevnovský klášter J. J. Knobloch a P. Heinen,⁹ v roce 1722 pracuje v klášteře na Bílé hoře zámečník T. Kuschel, ale nevíme, co tam dělal.¹⁰ Mříže chóru v kostele sv. Tomáše z roku 1731 jsou dílem zámečníka Matouše Puchera.¹¹ V roce 1735 pracuje u Sv. Mikuláše na Starém Městě nějaký mistr „flašnerský“ Antonín Gottman, nevíme však na čem. Práce zámečnické tam prováděl Matěj Franz.¹²

Podobné nepatrné zmínky, roztroušené v literatuře, čekají na soustředění a doplnění z archívních dokladů. I ve světové literatuře o dějinách kovářství bývají jména mistrů zachována spíše výjimečně.¹³ Zůstává zde otevřena otázka autorství návrhů. Jako v ostatních odvětvích uměleckého řemesla čerpala většina řemeslníků nepochybně z grafických předloh, které se od 17. století vyskytují zejména ve Francii;¹⁴ také o podílu architektů i kovářů a zámečníků na výtvarném řešení kovářských a zámečnických památek se můžeme zpravidla zatím jen dohadovat. Problém zpracování dějin českého kovářství a zámečnictví jeví se jako živá potřeba, a to nejen jako vyplnění jedné z četných mezer v české uměleckořemeslné historiografii, ale současně jako žádoucí pomůcka restaurátorské práce tohoto oboru.

POZNÁMKY

¹ Úplný soupis kovářských prací na Hradě přináší dosud nepublikovaná studie Miroslava Vlka, vypracovaná jako závěrečná práce v postgraduálním kursu dějin uměleckých řemesel, uspořádaném Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy ve spolupráci s Umělecko-průmyslovým muzeem v Praze v roce 1976.

² Speciálním zásahem Klasovým je také restaurování cínových rakví, Rudolfa II. z roku 1612 a arcivévodkyně Marie Amálie z Parmy, zemřelé roku 1804, i řada rakví z Kuksu.

³ Zámečníci na Starém Městě však měli bratrstvo už v roce 1399.

⁴ Údaje čerpány z publikace Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, Praha 1909, s. 34, 36, 481–451, 508–513.

⁵ Jiří Schmidhammer zhotovil také mříž kolem hrobky Maxmiliána I. v Innsbrucku, za niž dostal 1500 rýnských, a to podle malířských nákresů.

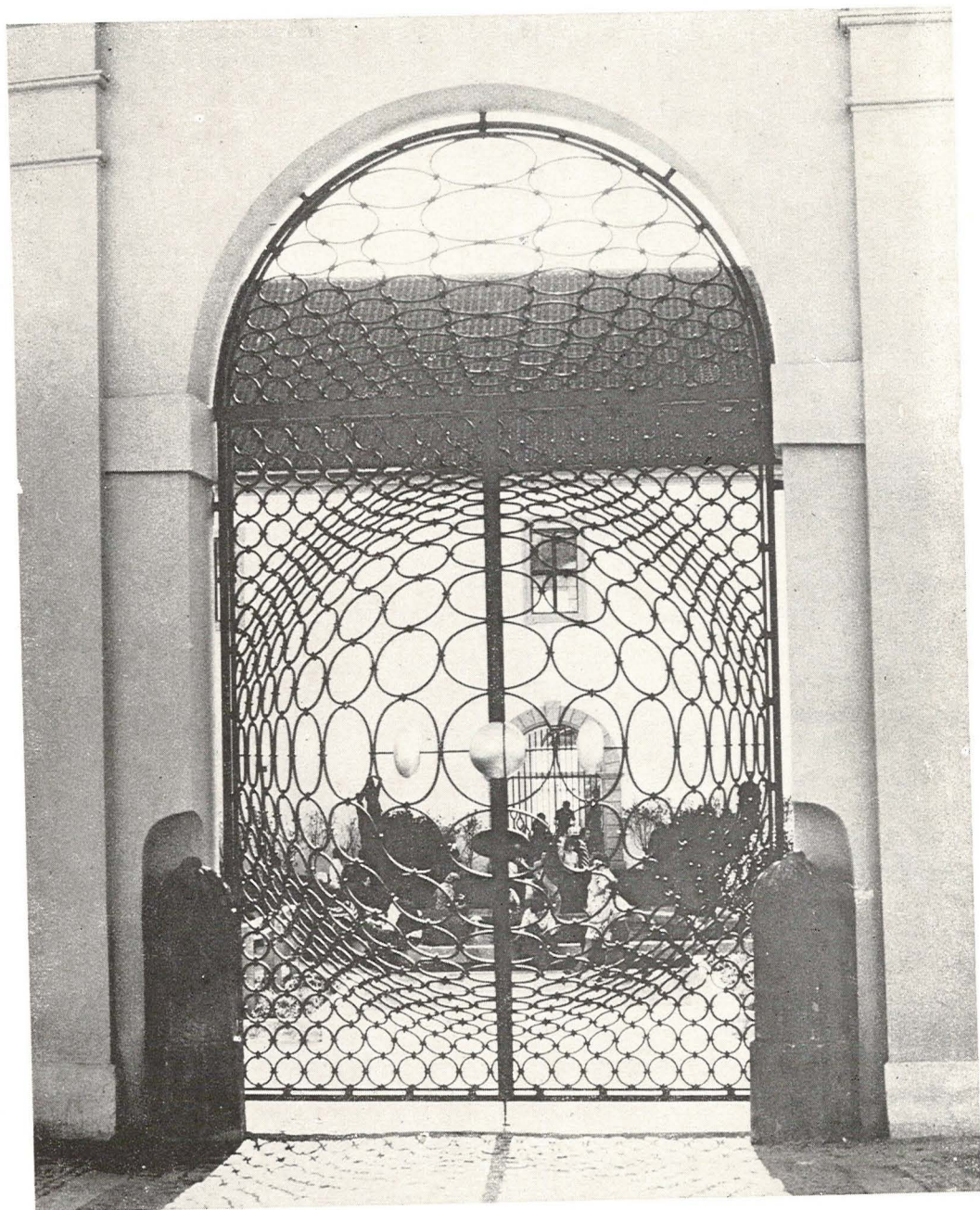
⁶ Publikoval Jan Koula ve Zprávách Spolku architektů a inženýrů v království českém. Praha 1888, sv. I, s. 31 a sv. III., s. 8.

⁷ Zde je transkripce Jobs Schmeller

⁸ cituje Jan Koula, 1. c.

⁹ Blažíček, O. J., Čefovský, J., Poche, E., Klášter v Břevnově, Praha 1944, s. 47.

¹⁰ Wirth, Z.: Klášter a poutní kostel na Bílé hoře, Praha 1921, s. 16.

Ozdobná mříž pro stanici metra Malostranská, autoři Ž. Runczik, Š. Botoš (snímek F. Vaňásek)

¹¹ Poche, E.: *Prahou krok za krokem*, Praha 1958, s. 160.

¹² Sedláčková, E.: *Kostel sv. Mikuláše*, Praha 1949, s. 7 a 8, cituje listinu p. Vojtěcha Glotze z roku 1735. – Mřížové balkóny jsou novobarokními kopiemi z roku 1917, zhotovenými podle původních, prodaných po zrušení kostela v roce 1787.

¹³ Jednou z výjimek v Čechách je jméno mistra Andrese, který zhotovil mříž kašny jindřichohradeckého zámku v roce 1610. Uvádí Winter, 1. c.

¹⁴ K ním patří např. Jousse Mathourin, *La fidèle ouverture de l'art de serrurerie*, 1627 de Monceau, Duhamel: *Art du Serrurier*, 1767

Brisville, Hugues, kniha návrhů z roku 1663 obsahující některé rytiny Jeana Béraina Lamour, Jean: *Recueil des ouvrages en serrurerie*, 1767

de Rembeur, Jean – Seigneurie, Nicolas: *Livre Nouveau Pour l'Art de Serrurier*, Paris 1668

Different portraitz pour les Serruriers nouvellement inventez par moy Aubert Lorient, vyd. 1658 Tijou, Jean: *Nouveau Livre de Dessins*. London 1693, a další soubory rytin, které v textu uvádí starší publikace – Brüning, Adolf: *Die Schmiedekunst*. Leipzig 1902.